

Maciej Aleksandrowicz
Uniwersytet w Białymstoku
m.aleksandrowicz@uwb.edu.pl

Rodzina w systemie prawnym Szwajcarii. Kilka uwag o historii i rozwiązaniach współczesnych

Family status in the Swiss legal system. Several points on history and current solutions

Abstract: In the article the historical determinants of the Swiss family status are presented. The patriarchal model, that had been practiced throughout the centuries, is described. Applying to the whole country, it had been permanently anchored in the Swiss Civil Code (ZGB) from 1907. The rightful backwardness of women used to be strictly connected to the fact, that they had no suffrage (until 1971). Also changes made in ZGB since the seventies of the 20th century were introduced. As a result of those changes, spouses obtained equal rights, marital and non-marital children obtained rights' equation, and, finally, the superior father's position toward other family members was denied. It triggered rebuff to the classical family model based on the father's domination, even the legal assent of civil partnership.

Keywords: Switzerland, law, family, marriage, child

Słowa kluczowe: Szwajcaria, prawo, rodzina, małżeństwo, dziecko

Celem niniejszego artykułu jest zaprezentowanie regulacji stosunków rodzinnych w Szwajcarii. Historycznie uwarunkowany model patriarchalny funkcjonował tu przez bardzo długi okres. Przez stulecia zmiany w tym zakresie były bardzo niewielkie, zachodziły przy tym ewolucyjnie. Emancypacja kobiet napotykała olbrzymie trudności. Dopiero uzyskanie przez kobiety praw politycznych umożliwiło rewolucję w zakresie stosunków rodzinnych. Równouprawnienie kobiet oznaczało w krótkiej perspektywie czasowej równość wobec prawa dzieci oraz (nader rychło i w szerokim zakresie) także prawa innych grup (mniejszościowych), przez wieki faktycznie i prawnie upośledzonych.

1. Patriarchalne stosunki rodzinne

Przedstawiając status rodziny w systemie prawnym Szwajcarii, należy odnieść się do uwarunkowań historycznych przedmiotowej kwestii. Należy pamiętać, że do połowy XIX wieku (z krótką przerwą na okres tzw. Republiki Helweckiej, tj. lata 1798-1802), Szwajcaria była konfederacją. Z tego względu problematyka małżeństwa i rodziny pozostawała przez stulecia w gestii poszczególnych kantonów, które we własnym zakresie suwerennie ją regulowały. W efekcie kwestie te podlegały prawu kościelnemu stosowanemu przez sądy biskupie (niem. *Offizialat*), co formalnie potwierdzono w układzie pomiędzy kantonami z 1370 r. (tzw. *Pfaffenbrief*)¹.

Okres Reformacji niewiele w tym zakresie zmienił. W kantonach katolickich realizowano w praktyce postanowienia soboru trydenckiego (1545-1563), gdzie m.in. za ważne uznano małżeństwo zawarte przed kapłanem, zaś rozwody, kazirodztwo czy życie w konkubinacie zagrożone były ekskomuniką. W kantonach protestanckich dawne sądy biskupie zastąpione zostały przez tzw. *Sittengerichte*, gdzie zasiadali duchowni i świeccy². Rygory moralne prawa protestanckiego były równie surowe (jeśli nawet nie bardziej), jak katolickiego, niemniej, ze względu na akceptację tezy o tym, że małżeństwo jest sprawą doczesną (*weltlich Ding*) dopuszczalne były rozwody.

Ustrój rodziny opierał się na samodzielnej władzy ojca, jako pana domu – głowy rodziny, którą sprawował wobec wszystkich domowników (*Haus- und Schirmgewalt*). Władza ta, poza sferą jego ekonomicznej przewagi, obejmowała między innymi nadzór nad ich życiem religijnym, nadto stosowanie kar cielesnych wobec żony, dzieci i służby domowej. Pan domu rozstrzygał o zamążpójściu swoich córek, reprezentował osoby podległe jego władzy w postępowaniach przed sądem³.

Zmiana ustroju politycznego państwa na federacyjny (formalnie konstytucją z 1848 r.⁴) nie przyniosła zmian w zakresie szczebla regulacji; sprawy rodzinne podlegały prawu poszczególnych kantonów, te zaś uznawały jurysdykcję kościelną. Wyjątek od tej zasady stanowił okres wspomnianej już Republiki Helweckiej. Na-

1 Por. D. Fahrni, *Schweizer Geschichte*, St. Gallen 2000, s. 24.

2 Przykładowo od 1525 r. w Zurychu w skład tego sądu wchodziło dwóch duchownych i dwóch przedstawicieli władz miasta (1 z Wielkiej i 1 z Małej Rady) – por. L. Hubler, *Sittengerichte*, (w:) *Historisches Lexikon der Schweiz*, <http://www.hls-dhs-dss.ch/textes/d/D9622.php> (data dostępu: 31.01.2017 r.).

3 Por. A.-M. Dubler, *Allgemeines Hausrecht*, (w:) *Historisches...*, *op. cit.*, <http://www.hls-dhs-dss.ch/textes/d/D25618.php> (data dostępu: 30.01.2017 r.).

4 Konstytucja Federalna Konfederacji Szwajcarskiej z 12 września 1848 r. (*Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft vom 12. September 1848*), tekst pierwotny w języku niemieckim za: A. Kölz, *Quellenbuch zur Neuere schweizerischen Verfassungsgeschichte, Vom Ende der Alten Eidgenossenschaft bis 1848*, t. 1, Bern 1992, s. 447 i n., zakazywała jedynie jakichkolwiek przywilejów ze względu na pochodzenie rodzinne (por. jej art. 4) oraz umożliwiała swobodne osiedlanie się na terytorium Konfederacji tylko dla własnych obywateli, między innymi, pod warunkiem posiadania możliwości wyżywienia własnej rodziny (por. art. 41 pkt 1, lit. c).

rzuciona przez okupanta francuskiego⁵ konstytucja odbierała kantonom ich suwerenny charakter, czyniąc z nich jedynie jednostki podziału administracyjnego kraju i przekazała całość ustawodawstwa w ręce ogólnopaństwowego parlamentu⁶. W krótkim czasie, w drodze ustawowej oddano pod zarząd państwowy posiadłości klasztorne, skasowano sądownictwo duchowne (zarówno katolickie, jak i protestanckie). Kościoły, w tym katolicki, traktowane miały być odtąd jedynie jako stowarzyszenia prywatne (w konstytucji mowa była o nich wprost, jako o sektach fr. *secte*). Wprowadzono świecką (cywilną) formę zawarcia małżeństwa⁷. Chociaż rozwiązania ustrojowe Republiki Helweckiej okazały się nietrwałe, to stanowiły swoisty punkt odniesienia dla reform dokonywanych na szczeblu poszczególnych kantonów przez następne dziesięciolecia. Okazały się też skuteczną inspiracją dla przemian ustrojowych na poziomie ogólnokrajowym, choć stało się tak dopiero po ponad siedemdziesięciu latach. Natomiast na istotne zmiany *stricte* w sferze prawa rodzinnego trzeba było czekać jeszcze dłużej, bo ponad sto lat.

Pewną odmianę w zakresie prawa rodzinnego przyniosły postanowienia konstytucji federalnej z 1874 r.⁸ Przeniosła ona (art. 53 i 54) regulacje prawa małżeńskiego oraz, co za tym idzie, prawa rodziny, na poziom ogólnokrajowy. Ustawodawca federalny wprowadził powszechny obowiązek zawierania ślubów cywilnych, który realizowany jest do dnia dzisiejszego (ślub cywilny poprzedza zawarcie ślubu kościelnego). Zniesiono (rzecz jasna z punktu widzenia prawa państwowego) kościelne przeszkody małżeńskie, przewidziano możliwość rozwodów, także separacji małżonków. W całym kraju wprowadzono obowiązek prowadzenia ksiąg stanu cywilnego realizowany przez władze świeckie.

Zmiana w konstytucji dokonana w 1898 r. otworzyła drogę dla kodyfikacji prawa cywilnego w skali ogólnopaństwowej, co nastąpiło w 1907 r. Szwajcarski ko-

5 Szerzej o tym, np. M. Aleksandrowicz, *Republika Helwecka*, (w:) S. Bożyk, A. Jamróz (red.), *Konstytucja, ustrój polityczny, system organów państwowych*, Białystok 2010, s. 13 i n.

6 Por. odpowiednio art. 15 i art. 3 w zw. z art. 36 Konstytucji Republiki Helweckiej z 12 kwietnia 1798 r. (*Verfassung der helvetischen Republik vom 12. April 1798*), tekst w języku niemieckim za: A. Kölz, *Quellenbuch...* t. 1, *op. cit.*, s. 126 i n.; przekład na język polski: P. Sarnecki, *Najstarsze konstytucje z końca XVIII i połowy XIX wieku*, Warszawa 1997, s. 90 i n.

7 Por. A. Kölz, *Neuere schweizerische Verfassungsgeschichte*, t. 1: *Ihre Grundlinien vom Ende der Alten Eidgenossenschaft bis 1848*, Berno 1992, s. 106, *passim*.

8 Konstytucja Federalna Konfederacji Szwajcarskiej z 29 maja 1874 r. (*Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft*); tekst pierwotny za A. Kölz, *Quellenbuch zur Neueren schweizerischen Verfassungsgeschichte*, t. 2, *Von 1848 bis in die Gegenwart*, Berno 1996, s. 151 i n. Tłumaczenie na język polski według stanu na 1 stycznia 1968 r. M. Rybicki (w:) A. Burda, M. Rybicki (red.), *Konstytucje Wielkiej Brytanii, Stanów Zjednoczonych, Belgii i Szwajcarii*, Wrocław, Warszawa, Kraków 1970, s. 225 i n. Konstytucja z 1874 r. w ostatnim przed zmianą kształcie według stanu na 20 kwietnia 1999 r.: <https://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/18740006/index.html> (data dostępu: 25.01.2017 r.).

deks cywilny (ZGB)⁹ wszedł w życie 1 stycznia 1912 r. Kodeks ten w swym duchu nie odchodził od paternalistycznego modelu rodziny, niemniej wprowadzał swoiste nowości. Przykładowo w miejsce ojcowskiej władzy pana domu wprowadzono pojęcie władzy rodzicielskiej (*elterliche Gewalt*)¹⁰. Rodziców zobowiązano do wychowania dzieci, zapewnienia im warunków należytego rozwoju fizycznego i umysłowego, a także religijnego (w tym ostatnim zakresie do szesnastego roku życia, w pozostałym do pełnoletności¹¹). Dzieci były zobowiązane do posłuszeństwa i szacunku względem rodziców, którzy mogli w procesie socjalizowania je karcić. Art. 278 ZGB (w wersji pierwotnej) wprost upoważniał każdego z rodziców do stosowania koniecznych wychowawczych środków dyscyplinujących (*nötige Züchtigungsmittel*)¹². Co ciekawe z ZGB, jako ustawy federalnej (obejmującej zatem całe terytorium państwa), wynikała zasada wspólnego podejmowania przez oboje rodziców decyzji dotyczących istotnych spraw ich dziecka. Wynikała ona z zasady wspólnego wychowywania dziecka i wykonywania wobec niego władzy rodzicielskiej (art. 274 ust. 1 ZGB w wersji pierwotnej). Niemniej już w następnym ustępie tego artykułu wprowadzono niezwykle ważki wyjątek od niej. W braku porozumienia między rodzicami rozstrzygająca była wola ojca (tzw. *Stichentscheid – Sind die Eltern nicht einig, so entscheidet der Wille des Vaters*). Zgodnie z literalnym brzmieniem art. 160 ZGB w wersji pierwotnej, był on przecież głową rodziny. Mąż był również reprezentantem rodziny w stosunkach z osobami trzecimi, między innymi mógł skutecznie zaciągać zobowiązania obciążające rodzinę, wszak zarządzał majątkiem rodziny. Ponadto wydawał zgodę na podjęcie przez małżonkę pracy zarobkowej lub działalności gospodarczej. Mógł on nadto reprezentować żonę w postępowaniu przed sądem. Żona zaś miała męża wspierać, służyć mu pomocą i radą oraz prowadzić gospodarstwo domowe¹³.

9 Szwajcarski kodeks cywilny z 10 grudnia 1907 r. (Schweizerisches Zivilgesetzbuch vom 10. Dezember 1907), SR 210. SR 101. Numer „SR” to metryka aktu w Systematycznym Zbiorze Prawa Federalnego (Systematische Sammlung des Bundesrechts). Akty normatywne zamieszczone w tym zbiorze są dostępne na stronie: <https://www.admin.ch/gov/de/start/bundesrecht/systematische-sammlung.html> (data dostępu: 20.01.2017 r.).

10 Por. art. 273 i n. ZGB w wersji pierwotnej. Tekst pierwotny ZGB jest dostępny na stronie: www.koblergerhard.de/Fontes/ZGB (data dostępu: 20.02.2017 r.).

11 Pełnoletnim był ten, kto ukończył lat 20 (art. 14 ust. 1 ZGB w wersji pierwotnej). Wyjątek stanowiły co najmniej 18-letnie kobiety, które uzyskiwały pełnoletność przez wyjście za mąż – por. M. Coester, *Das Kindeswohl als Rechtsbegriff. Die richterliche Entscheidung über die elterliche Sorge beim Zerfall der Familiengemeinschaft*, Frankfurt am Main 1983, s. 55.

12 Faktyczną granicą tych środków było zakazane na gruncie prawa karnego powodowanie fizycznych lub psychicznych szkód względem dziecka – por. wyrok Sądu Federalnego z 15 maja 1959 r., BGE 85 IV 125. Numer „BGE” to metryka orzeczenia Sądu Federalnego publikowanego w zbiorze „Bundesgerichtsentscheide”, dostępnego na stronie: <http://www.bger.ch/jurisdiction-recht> (data dostępu: 15.01.2017 r.).

13 Por. odpowiednio art. 162, 200, 167 i 168 oraz 161 ZGB w wersji pierwotnej.

Kodeks wyraźnie odróżniał pozycję prawną dzieci małżeńskich i pozamałżeńskich. Związane to było z konstytucyjną zasadą przyjmowania przez żonę praw ojczystych męża¹⁴ (w tym jego obywatelstwa, zarówno na szczeblu państwowym, kantonalnym, jak i gminnym). Nieuznane przez mężczyznę (względnie, gdy o jego ojcostwie nie orzekł sąd)¹⁵, pozamałżeńskie dziecko pozostawało przy prawach ojczystych matki. Ponadto warto zauważyć, że funkcjonowała w obrocie prawnym instytucja tzw. *Zahlvaterschaft*. Polegała ona na tym, że można było domagać się od faktycznego ojca dziecka pozamałżeńskiego alimentów (dla dziecka do osiemnastego roku życia) i odszkodowania dla matki (w postaci kosztów porodu i utrzymania za co najmniej cztery tygodnie przed i tyle samo po urodzeniu dziecka). *Zahlvaterschaft* nie skutkowała jednak prawnym zaistnieniem więzów pokrewieństwa między płacącym a dzieckiem. Tym samym eliminowane ono było z kręgu potencjalnych spadkobierców po swoim biologicznym ojcu¹⁶. Należy dodać, że alimenty ani odszkodowanie nie należały się w sytuacji prowadzenia przez kobietę w chwili zapłodnienia „nieprzyzwoitego życia” (*unzüchtiger Lebenswandel*)¹⁷. Innym problemem była kwestia władzy rodzicielskiej nad dzieckiem pozamałżeńskim. Co prawda sąd mógł przyznać ją wyłącznie matce, ale tylko w przypadku gdy dziecko pozostawało z nią¹⁸, jednak w praktyce na ogół wobec takiego dziecka orzekano sprawowanie opieki (*Vormundschaft*) przez inną osobę, czyli nawet przez faktycznego ojca (z którym w przypadku zaistnienia sytuacji *Zahlvaterschaft* nie było przecież z punktu widzenia prawa spokrewnione)¹⁹.

Adopcja z zasady dopuszczalna była tylko dla osób co najmniej czterdziestoletnich, które nie posiadały dzieci małżeńskich. Adopcja wspólna mogła dotyczyć jedynie bezdzietnych małżeństw²⁰.

Jak już wyżej wspomniano, od czasów Reformacji, w systemach prawnych kantonów protestanckich dopuszczano rozwody. Na gruncie ZGB także przewidywano możliwość rozwodu (lub separacji). Przyczyną rozwodu, co do zasady, mogły być jedynie poważne zawinienia (*Verschulden*) któregoś z małżonków, takie jak: zdrada, ustawiczne prześladowanie, ciężkie nadużycie lub znieważenie, popełnienie przestępstwa lub ogólnie „prowadzenie niegodnego życia” (*unehrenhafter Lebenswandel*)²¹.

14 Art. 54 ust. 4 konstytucji z 1874 r.

15 Por. art. 307 ZGB w wersji pierwotnej.

16 Por. R. Zwahlen, *Das neue Kindesrecht*, „Profil – sozialdemokratische Zeitschrift für Politik, Wirtschaft und Kultur”, 1977, nr 56, z. 3, s. 74.

17 Por. art. 315 ZGB w wersji pierwotnej. Plastyczny opis takiego życia można odnaleźć przykładowo w wyroku Sądu Federalnego z 23 października 1964 r., BGE 90 II 269.

18 Por. art. 324 ust. 1 i 3 ZGB w wersji pierwotnej.

19 Por. R. Zwahlen, *Das neue...*, *op. cit.*, s. 77.

20 Por. art. 264 i n. ZGB w wersji pierwotnej.

21 Por. art. 137 i n. ZGB w wersji pierwotnej.

Należy podkreślić, że, w zakresie prawa rodzinnego, szwajcarski kodeks cywilny przez kolejne dziesięciolecia nie podlegał zmianom. Wynikało to przede wszystkim z faktu, że w opisywanym okresie kobiety w Szwajcarii nie posiadały praw politycznych.

2. Na drodze do równouprawnienia w stosunkach rodzinnych

Z perspektywy czasu nie ulega wątpliwości, że w Szwajcarii jako państwie, które po II wojnie światowej niezwykle dynamicznie rozwinęło się gospodarczo, co za tym idzie, gdzie zwiększała się możliwość zarobkowania, także kobiet, na poziomie pozwalającym na samodzielną (bez pieczy ze strony pana domu) egzystencję finansową, utrzymywanie normatywnych reguł życia rodzinnego opartych na podstawie (sięgającego Średniowiecza) modelu patriarchalnego było co najmniej przeżytkiem. Poczucie archaiczności szwajcarskich rozwiązań ustrojowych w zakresie praw politycznych kobiet, które skutkowały brakiem równości w życiu społecznym, w tym rodzinnym, pogłębiał fakt, iż niemal we wszystkich państwach sąsiadujących z Konfederacją Szwajcarską kobiety posiadały prawa wyborcze²².

Powyższe uwagi nie oznaczają, że w Szwajcarii nie próbowano dokonać w tej sferze zmian. Początki starań o emancypację Szwajczerek sięgały lat sześćdziesiątych XIX w., kiedy powołano do życia pierwsze ogólnokrajowe stowarzyszenie, które walczyło o prawa obywatelskie oraz możliwość studiowania dla kobiet. Kolejne lata to działania (nieskuteczne) mające na celu równouprawnienie kobiet na poziomie kantonalnym. Szczególnie aktywna w tym zakresie była Socjaldemokratyczna Partia Szwajcarii (*Sozialdemokratische Partei der Schweiz*). Pierwszy sukces odniesiono jednak dopiero w 1957 r., gdy prawa polityczne uzyskały kobiety w gminie Riehen (z kantonu Bazylea-miasto)²³. W 1959 r. odbyło się ogólnonarodowe referendum dotyczące czynnego i biernego prawa wyborczego kobiet w sprawach federalnych. Wyniki głosowania (w którym rzecz jasna uczestniczyli wyłącznie mężczyźni) były druzgocące dla zwolenników emancypacji politycznej. Przeciw udzieleniu kobietom praw wyborczych oddano ponad dwukrotnie więcej głosów niż za tym rozwiązaniem. Głosy liczone w skali kantonów ukazały jeszcze gorszy rezultat: tylko 3 kantony (Waadt, Neuenburg i Genewa) poparły zmianę ustrojową, przeciw były pozostałe 20 i 6/2 kantonu²⁴.

22 W Niemczech i Austrii od 1918 r., we Francji od 1944 r., zaś we Włoszech od 1945 r. Wyjątek dotyczył Księstwa Liechtensteinu, gdzie prawa wyborcze kobiety uzyskały dopiero w 1984 r. – por. K. Koźbiał, *System polityczny Księstwa Liechtensteinu*, Kraków 2013, s. 54.

23 Szerzej o tym: M. Musiał-Karg, *Demokracja bezpośrednia a wprowadzenie praw wyborczych dla kobiet. Przykład Szwajcarii*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne”, 2012, nr 4, s. 117 i n.

24 Wyniki referendum z 1 lutego 1959 r. dostępne są w Dzienniku Federalnym – BBl 1959 I 370. Numer „BBl” to metryka aktu w tym publikatorze (Bundesblatt). Dokumenty urzędowe zamieszczone

Mimo dotkliwej porażki w głosowaniu ogólnokrajowym, poszczególne kantony rozpoczęły stopniowo wprowadzanie praw wyborczych kobiet na swoich terytoriach. Należy zauważyć, że najbardziej oporni w tym zakresie byli mieszkańcy Appenzell Innerrhoden (mężczyźni odrzucali prawa kobiet, głosując na *Landsgemeinde*). Dopiero w 1990 r. do uznania praw wyborczych kobiet przymusił ich Sąd Federalny²⁵, uznając za wiążącą własną interpretację tamtejszej konstytucji kantonowej. Zgodnie z orzeczeniem tego sądu, dotychczasowe zapisy konstytucji kantonu pozwalają na udział w wyborach kobiet, zatem nie wymagają bezpośredniej interwencji prawodawczej²⁶.

Na szczeblu ogólnopaństwowym o przyznaniu dla kobiet czynnego i biernego prawa wyborczego ostatecznie rozstrzygnięto w głosowaniu powszechnym w 1971 r.²⁷ Wprowadzone tym samym nowe brzmienie art. 74 konstytucji federalnej z 1874 r. utorowało drogę do zmian w prawie rodzinnym na poziomie ustawowym.

Już w 1972 r., następnie w 1976 r.²⁸ uchwalono nowelizacje ZGB w zakresie prawa adopcyjnego i praw dziecka. Na gruncie szwajcarskiego prawa rodzinnego pojawiły się wówczas między innymi takie pojęcia jak: wyraźne uznanie odrębnej podmiotowości dziecka, zasada prymatu dobra dziecka, prawna równowaga dzieci urodzonych w małżeństwie i poza nim, niedopuszczalność rozwiązywania stosunku adopcji, ochrona praw dziecka. Złagodzone warunki adopcji dzieci (nieletnich) przez osoby samotne i małżeństwa (np. obniżono do 35 lat minimalny wiek rodziców adopcyjnych czy zrezygnowano z warunku braku dzieci małżeńskich). Zniesiono opisywane wyżej instytucje: *Zahlvaterschaft*²⁹ i ojcowskiego *Stichentscheid*. Także ustawowo

w nim są dostępne na stronie: <https://www.admin.ch/gov/de/start/bundesrecht/bundesblatt.html> (data dostępu: 24.01.2017 r.).

25 Wyrok Sądu Federalnego z 27 listopada 1990 r., BGE 116 Ia 359.

26 Por. M. Musiał-Karg, *Demokracja bezpośrednia...*, *op. cit.*, s. 121-128.

27 Wyniki referendum z 7 lutego 1971 r. – BBl 1971 I 482.

28 Odpowiednio: Ustawa federalna z 30 czerwca 1972 r. (weszła w życie 1 kwietnia 1973 r.), AS 1972 2819; BBl 1971 I 1200 i Ustawa federalna z 25 czerwca 1976 r. (weszła w życie 1 stycznia 1978 r.), AS 1977 237; BBl 1974 II 1). Zmieniały one art. 264 i n. ZGB. Numer „AS” to metryka aktu w Zbiorze Urzędowym (Amtliche Sammlung). Akty w nim publikowane (od 1998 r.) są dostępne na stronie: <https://www.admin.ch/gov/de/start/bundesrecht/amtliche-sammlung.html> (data dostępu: 10.12.2016 r.).

29 Na marginesie warto podnieść, że nie zmieniało to z mocy prawa sytuacji prawnej dotychczasowych dzieci pozamałżeńskich w zakresie ewentualnego dziedziczenia po swych naturalnych ojcach. Osoby urodzone przed 1978 r. mogły liczyć na spadek po ojcu, z którym łączyła je więź *Zahlvaterschaft* tylko w razie ich oficjalnego uznania (zgodnie z nowymi przepisami), ewentualnie uwzględnienia w testamencie (przy zaliczeniu dotychczasowych kosztów). Zatem najczęściej w praktyce nie dziedziczyły po swoich naturalnych ojcach niczego – por. F. Hämmerli, *Viele uneheliche Kinder sind benachteiligt*, „K-Tipp”, 2007, nr 5, <https://www.ktipp.ch/artikel/d/viele-uneheliche-kinder-sind-benachteiligt> (data dostępu: 30.01.2017 r.).

przyznano władzę rodzicielską niezamężnym matkom (w postaci rodzicielskiej troski, *elterliche Sorge*³⁰).

W 1981 r. w drodze referendum zmieniono art. 4 konstytucji z 1874 r.³¹ i zadeklarowano zasadę równouprawnienia kobiet i mężczyzn na gruncie rodziny (także w pracy i w zakresie wykształcenia). Zmiany w tym zakresie w ZGB weszły w życie w 1988 r. Przede wszystkim zniesiono zasadę dominującej roli ojca – dawnego „pana domu”, ze wszystkimi tego konsekwencjami. W to miejsce wprowadzono nowoczesny model rodziny oparty na relacjach partnerskich między równoprawnymi małżonkami (formalnie w każdym możliwym zakresie – nawet równego minimalnego wieku, wynoszącego dla zawarcia małżeństwa od 1996 r., 18 lat)³². Bez wątpienia nowelizacje prawa rodzinnego były konsekwentną pochodną zasady równości.

3. Stosunki rodzinne – stan obecny

Od 1997 r. Konfederacja Szwajcarska związana jest postanowieniami Konwencji o prawach dziecka z 1989 r.³³ i Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet z 1979 r.³⁴ Ponadto, odkąd w 2000 r. weszła w życie obecnie obowiązująca konstytucja federalna³⁵, można już mówić o definitywnym odrzuceniu (przynajmniej na gruncie normatywnym) wielowiekowej zasady „*dreimal K – Kinder, Küche, Kirche*”, sytuującej pozycję kobiety, a wraz z nią, także dzieci w rodzinie. Zwrócić należy nadto uwagę na to, że odejście od klasycznego podziału ról społecznych w małżeństwie z ojcem, jako głową rodziny (czyli tym, który dostarcza środki utrzymania), pozwoliło na zmianę modelu wychowania. Nie obejmuje już ono w pierwszej kolejności wymuszenia posłuszeństwa, dyscypliny i napominania (nawet karcenia) czy wpajania zasad etykiety (w postaci władzy rodzicielskiej). Obecnie skupia się raczej na udziale w tworzeniu (kształtowaniu) na zasadach partnerstwa i integracji (w ramach struktury rodzinnej) samodzielnej osobowości dziecka, w tym jego odpowiedzialności i możliwości zaangażowania w życie społeczne. To elementy współcześnie rozumianej rodzicielskiej troski. W 2000 r. zrezygnowano także z ustawowego

30 Warto dodać, że gwarancja wspólnej rodzicielskiej troski (na zasadach równości każdego z rodziców, bez względu na zawarcie związku małżeńskiego między nimi) została przeformułowana w 2014 r. – por. ustawa federalna z 21 czerwca 2013 r. weszła w życie 1 czerwca 2014 r., AS 2014 357; BBl 2011 9077.

31 Wyniki referendum z 14 czerwca 1981 r. – BBl 1981 II 1267.

32 Por. F. Höpflinger, Zwischen Ehesakrament und Liebesbeziehung – Zur Geschichte der Ehe in der Schweiz, <http://www.hoepflinger.com/fhtop/fhfamil1a.html> (data dostępu: 31.01.2017 r.).

33 Übereinkommen über die Rechte des Kindes, SR 0.107.

34 Übereinkommen zur Beseitigung jeder Form von Diskriminierung der Frau, SR 0.108.

35 Konstytucja Federalna Konfederacji Szwajcarskiej z 18 kwietnia 1999 r. (Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft vom 18. April 1999), SR 101. Tłumaczenie na język polski: Z. Czeszejko-Sochacki, Konstytucja Federalna Konfederacji Szwajcarskiej z dnia 18 kwietnia 1999 r., Warszawa 2000, s. 41 i n. Por. zwłaszcza jej art. 14 w zw. z art. 8.

warunku koniecznego zawinienia któregoś z małżonków, jako jedynej przesłanki rozwodu. Rozwiedzeni (jak również rodzice, którzy nie zawarli związku małżeńskiego) posiadają takie same prawa i obowiązki w relacjach ze swoimi dziećmi³⁶.

Powyższe rozważania wskazują na długą i trudną drogę dochodzenia przez Szwajcarów do standardów rozwiniętych i demokratycznych państw w zakresie nowoczesnych praw rodziny rozumianej jako wspólnota rodziców (stanowiących małżeństwo lub nie) i dzieci. Swoistą przeciwwagę stanowią tamtejsze rozwiązania dotyczące alternatywnych form rodziny (*alternativer Familienformen*). Chodzi tu o rodziny nieoparte na tradycyjnej strukturze, której jądrem jest małżeństwo z dzieckiem (dziećmi), czyli przede wszystkim o rodziny samotnych rodziców oraz konkubiny hetero- i homoseksualne.

Podstawowym problemem, który doczekał się, jak na konserwatywne na ogół stosunki szwajcarskie, niemal błyskawicznej regulacji, są związki jedнопłciowe. W Szwajcarii kontakty homoseksualne zostały zalegalizowane w 1942 roku (wiek osób legalnie dopuszczających się kontaktów homo- i heteroseksualnych od 1992 roku jest zrównany i wynosi 16 lat). Obecna konstytucja federalna zakazuje dyskryminacji ze względu na orientację seksualną (por. jej art. 8 ust. 2)³⁷. Początkowo regulacje w zakresie par homoseksualnych stanowione były na poziomie kantonalnym. Jako pierwsza uczyniła to Genewa (w 2001 r. jako tzw. fr. *Pacte civil de solidarité*). Następne były Zurych (2002 r.) i Neuenburg (2004 r.).

W 2004 roku szwajcarski parlament przyjął ustawę o rejestrowanych związkach partnerskich³⁸ (*eingetragene Partnerschaft*). Działacze konserwatywnej Partii Federalno-Demokratycznej (*Eidgenössisch-Demokratische Union*) doprowadzili w procedurze weta ludowego do ogólnonarodowego referendum w sprawie obowiązywania tej ustawy. Miało ono miejsce w czerwcu 2005 roku i zakończyło się porażką przeciwników związków jedнопłciowych. Głosowana ustawa weszła w życie 1 stycznia 2007 roku³⁹.

Szwajcarskie związki partnerskie nadają parom jednej płci prawa zbliżone do praw przysługujących małżeństwom. Niemniej istotna różnica dotyczy kwestii określonych w art. 28 ustawy. Nie dopuszcza się prawnej możliwości korzystania przez te pary z reprodukcyjnych zabiegów medycznych (zwłaszcza zapłodnienia *in vitro*). Zakazana jest także adopcja z ich strony. Warto jednak wskazać, że w sytuacji, gdy jeden z partnerów posiada dziecko, jego partner zobowiązany jest do ponoszenia współ-

36 Por. A. Büchler, Familienrecht – Schweizerisches Zivilgesetzbuch, <http://www.rwi.uzh.ch/elt-lst-buechler/famr/kindesschutz/de/html/index.html> (data dostępu: 31.01.2017 r.).

37 Dodajmy, że konstytucyjny zakaz dyskryminacji oznacza również, że geje, lesbijki i biseksualiści nie mogą być wykluczeni ze służby wojskowej ze względu na swoją orientację seksualną.

38 Ustawa federalna z 18 czerwca 2004 r. o rejestrowanych związkach partnerskich par jedнопłciowych (Bundesgesetz über die eingetragene Partnerschaft gleichgeschlechtlicher Paare vom 18. Juni 2004), SR 211.231.

39 Wyniki referendum z 5 czerwca 2005 r. – BBl 2005 5183.

odpowiedzialności za to dziecko, w tym za jego utrzymanie i realizowanie zadań rodzicielskich. Od 2013 r. można przyjmować nazwisko partnera⁴⁰. Należy też dodać, że małżeństwa homoseksualne zawarte za granicą są w Szwajcarii traktowane przez prawo jak rodzime związki partnerskie.

Na zakończenie niniejszego opracowania trzeba wspomnieć o zauważalnych statystycznie zmianach w strukturze ludności⁴¹, jakie zaszły w okresie pomiędzy zapoczątkowaniem reform prawa rodzinnego a czasami obecnymi. Biorąc pod uwagę współczynnik dzietności, to w 1970 r. osiągał on średnią – 2,1 dziecka na 1 kobietę, zaś w 2014 r. – 1,54 dziecka. Przeciętny wiek matki rodzącej pierwsze dziecko: 25,3 lat w 1970 r. i 31,7 lat w 2014 r. Procentowy udział rodzących się dzieci pozamałżeńskich: 3,75% w 1970 r. i 21,7% w 2014 r. Liczba zawieranych małżeństw (na 1000 mieszkańców) osiągała średnio 7,6 w 1970 r. i 5,1 w 2014 r. Udział rodzin realizowanych w tzw. alternatywnych formach rodziny, w tym również we wspomnianych wyżej jedno- i dwupłciowych związkach partnerskich, wynosił: 15,4% w 1970 r. i 40,9% w 2014 r.

Rozważania powyższe prowadzą do wniosku, że przemiany, także na gruncie normatywnym w zakresie równouprawnienia w relacjach rodzinnych, nie są możliwe we wspólnocie państwowej, w której określona grupa społeczna pozbawiona jest praw politycznych. Nieobecność w życiu politycznym uniemożliwiała Szwajcarom wyrwanie się z wielowiekowych więzi stosunków patriarchalnych. Tym samym trzeba stwierdzić, że nie może być mowy o demokracji społecznej (w tym o równym traktowaniu osób nawet w stosunkach rodzinnych) czy o demokracji ekonomicznej (w jej ramach np. o prawie do wyboru i wykonywania zawodu oraz o swobodnym dysponowaniu majątkiem) tam, gdzie nie zapewnia się warunku równego uczestnictwa w instytucjach demokracji politycznej. Prawa polityczne kobiet przesądziły o przemianach w zakresie praw rodziny w tradycyjnym jej rozumieniu, praw dziecka oraz o normatywnym zakotwiczeniu praw osób żyjących w alternatywnych formach rodziny.

BIBLIOGRAFIA

- Aleksandrowicz M., Republika Helwecka, (w:) S. Bożyk, A. Jamróz (red.), Konstytucja, ustrój polityczny, system organów państwowych, Białystok 2010.
- Büchler A., Familienrecht – Schweizerisches Zivilgesetzbuch, <http://www.rwi.uzh.ch/elt-lst-buechler/famr/kindeschutz/de/html/index.html> (data dostępu: 31.01.2017 r.).
- Coester M., Das Kindeswohl als Rechtsbegriff. Die richterliche Entscheidung über die elterliche Sorge beim Zerfall der Familiengemeinschaft, Frankfurt am Main 1983.

40 Por. S. Schulze, Eingetragene Partnerschaft: Vor- und Nachteile, <http://www.familienleben.ch/leben/partnerschaft/eingetragene-partnerschaft-1932> (data dostępu: 31.01.2017 r.).

41 Dane za A. Büchler, Familienrecht..., *op. cit.*

- Czeszejko-Sochacki Z. (wstęp i tł.), Konstytucja Federalna Konfederacji Szwajcarskiej z dnia 18 kwietnia 1999 r., Warszawa 2000.
- Dubler A.-M., Allgemeines Hausrecht, (w:) Historisches Lexikon der Schweiz, <http://www.hls-dhs-dss.ch/textes/d/D25618.php> (data dostępu: 30.01.2017 r.).
- Fahrni D., Schweizer Geschichte, St. Gallen 2000.
- Hämmerli F., Viele uneheliche Kinder sind benachteiligt, „K-Tipp”, 2007, nr 5, <https://www.ktipp.ch/artikel/d/viele-uneheliche-kinder-sind-benachteiligt> (data dostępu: 30.01.2017 r.).
- Höpflinger F., Zwischen Ehesakrament und Liebesbeziehung – Zur Geschichte der Ehe in der Schweiz, <http://www.hoepflinger.com/fhtop/fhfamilia.html> (data dostępu: 31.01.2017 r.).
- Hubler L., Sittengerichte, (w:) Historisches Lexikon der Schweiz, <http://www.hls-dhs-dss.ch/textes/d/D9622.php> (data dostępu: 31.01.2017 r.).
- Kölz A., Neuere schweizerische Verfassungsgeschichte, t. 1: Ihre Grundlinien vom Ende der Alten Eidgenossenschaft bis 1848, Berno 1992.
- Kölz A., Quellenbuch zur Neueren schweizerischen Verfassungsgeschichte, t. 1, Vom Ende der Alten Eidgenossenschaft bis 1848, Berno 1992.
- Kölz A., Quellenbuch zur Neueren schweizerischen Verfassungsgeschichte, t. 2, Von 1848 bis in die Gegenwart, Berno 1996.
- Koźbiał K., System polityczny Księstwa Liechtensteinu, Kraków 2013.
- Musiał-Karg M., Demokracja bezpośrednia a wprowadzenie praw wyborczych dla kobiet. Przykład Szwajcarii, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2012, nr 4.
- Sarnecki P., Najstarsze konstytucje z końca XVIII i połowy XIX wieku, Warszawa 1997.
- Schulze S., Eingetragene Partnerschaft: Vor- und Nachteile, <http://www.familienleben.ch/leben/partnerschaft/ingetragene-partnerschaft-1932> (data dostępu: 31.01.2017 r.).
- Zwahlen, R., Das neue Kindesrecht, „Profil – sozialdemokratische Zeitschrift für Politik, Wirtschaft und Kultur”, 1977, nr 56, z. 3.

